

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

عنوان: رویکرد قرآنی مقاومت در سروده های کمیت بن زید اسدی

حسین محسنی^۱، هاجر فرشاد^۲

۱- استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه محقق اردبیلی

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه محقق اردبیلی

Email: hmohsenib@yahoo.com

Email: mrsfarshad3@gmail.com

چکیده:

ادبیات مقاومت شاخه ای از ادبیات است که مفاهیم مهمی را شامل می شود. دیدگاه قرآن کریم نسبت به مقاومت بسیار حائز اهمیت است. زیرا خداوند در قرآن پذیرش ظلم را نکوهیده و ایستادگی در برابر ظلم را به عنوان یک وظیفه شرعی و همگانی می داند. در این پژوهش پس از نگاهی کوتاه به ادبیات مقاومت، دیدگاه قرآن نسبت به مقاومت و نیز ویژگی هایش در سروده های کمیت بن زید اسدی مورد واکاوی قرار گرفته است. پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی نشان می دهد کمیت به عنوان شاعر اهل بیت (علیهم السلام) با سرودن قصیده هاشمیات همواره در صدد مخالفت و مبارزه با دستگاه های ظالم و جور است. وی در هاشمیات از عدل علی (علیه السلام) و عاشورای حسین (علیه السلام) با زبانی رسا دفاع نموده است.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، شعر شیعی، ادبیات مقاومت، کمیت بن زید اسدی.

۱- مقدمه:

قرآن کریم همواره منبع الهام برای افکار شعرای بزرگ بوده است. شعرای شیعی به تناسب آن سفارش اهل بیت (علیهم السلام) همواره عنایتی ویژه به بهره مندی از دلالت های موجود در قرآن کریم داشته است. کمیت بن زید اسدی به عنوان شاعر برجسته شیعی در قرن دوم هجری در اشعار خویش به حد فراوانی از مفاهیم و دلالات قرآنی بهره برده است.

نخستین گام در تعریف و تبیین هر مقوله ای شناخت کافی از آن است. به ویژه در حوزه علوم انسانی رعایت این مسئله ضرورت دارد. در غیر این صورت جزء ایجاد گره افکنی و سردرگمی نتیجه ای نخواهد داشت. ادبیات مقاومت عنوانی آشنا و جهانی است. این شاخه از ادبیات، مفاهیم حیاتی و ارزشمندی را در خود جای داده است. اصطلاح ادبیات مقاومت را نخستین بار غسان کنفانی

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

برای تبیین خطوط اصلی جبهه ی فرهنگی و ادبی مبارزه با رژیم صهیونیستی به کاربرد (ترابی، ۱۳۸۹: ۷). از جلوه ها و درون مایه های ادبیات پایداری:

۱- توصیف رشادت و بزرگداشت شهیدان،

۲- ستایش آزادی و تسلیم نشدن در برابر ظلم،

۳- ستودن سرزمین و میهن،

۴- دعوت به مقاومت،

۵- نوید پیروزی دادن است.

شعر مقاومت در قلمرو ادبیات متعهد قرار میگیرد. شاعران مقاومت همواره کوشیده اند تا تجربه های زیسته ی خود را با موضوع ظلم بر مظلومان گسترش داده و به تجربه ی عمومی برسانند. بنابراین شاعران مقاومت به نوعی زبان مردم ستم دیده در برابر استبداد هستند. با دقت در ویژگی های شعرای پایداری یک قوم می توان نمای کلی از اهداف و دغدغه ها و رویکرد های آن قوم نسبت به هویت شان مطلع گشت. جهان عرب به خاطر درد بزرگی چون مظلومیت فلسطین، سهم قابل توجهی از ادبیات مقاومت را به خود اختصاص داده است.

۲- بیان مسئله:

کمیت بن زید اسدی به عنوان شاعر پر آوازه و فقید اهل بیت (علیهم السلام) در سروده های خود همواره تحت تاثیر ابیات دینی مخصوصاً قرآن کریم بوده است. وی نخستین کسی است که در سروده های خویش با بهره گیری از مفاهیم قرآنی شعر احتجاج را مطرح کرده است (ابن عساکر، ۱۴۱۵ق: ۵۹۹).

«جاحظ» معتقد است کمیت نخستین کسی است که در شیعه باب احتجاج و جدل مکتبی و دینی را گشود (علامه امینی، ص ۱۹). با وجود اینکه در گذشته وی را به عنوان شاعر مقاومت معرفی نکرده اند، ولی بررسی محتوایی سروده های او نشان می دهد، کمیت همواره در یک رویارویی جدی با غصب خلافت و غصب حقانیت اهل بیت (علیهم السلام) بوده است. وی در بیان مرام خویش در مقاومت برابر غاصبان چنین می گوید:

«خطوطاً فی مسرتہ و مولی الی مرضاء خالقه سريعاً

و أصفاه النبى علی اختیار بما أعياء الرفوض له مذيعاً

و يوم الدوح دوح غدیر خم و بان له الولاية لو أطيعا

و لكن الرجال تباعوها فلم أر مثلها خطراً مبيعاً

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

(ابو ریاش، ۱۹۸۶: ۲۰۲)

(کسی که به شادی و خواهش های خویش توجهی ندارد (و لهو و لعب و زخارف و لذات دنیوی او را فریب نمی دهد) و مولایی که به سوی خوشنودی پروردگارش شتاب می کند. و پیامبر او را طبق اختیاری که داشت برگزید به گونه ای که تارکین ولایت او را، ناتوان کرد.

و در روز درخت بزرگ (منظور درخت غدیر خم و اشاره به جایگاه خطبه خواندن پیامبر (صلی الله علیه) دارد)، ولایت را برای او آشکار کرد، البته اگر اطاعت می شد. و لکن مردمان این ولایت را با هم داد و ستد کردند و کالایی با ارزش مانند این، که داد و ستد شود، ندیده ام).

و از همین روست که برخی همواره در صدد قتل یا آزار وی درآمدند. در این باره گفته اند: (پس از عزل خالد قسری، یوسف بن عمر حکمرانی یافت، کمیت بر او وارد شد و برای وی، پس از کشتن زید بن علی مدیحه ای گفته بود که سروده اش را چنین خواند:

آشکارا به میان مردم آمدی، و چون کسی نبود یک کاخش دری بزرگ و قفل زده دارد. خالدی که با دهان باز آب می خواست و کشدگان او فریاد می کشیدند، همانند تو نخواهد بود.

در این حال، هشت تن سپاهی که بالای سر یوسف بن عمر ایستاده بودند، به نفع خالد به تعقیب افتادند و سر شمشیر های خود را برشکم کمیت فرو بردند و گفتند: برای امیر پیش از آنکه از او اجازه بگیری، شعر می خوانی؟ و خون پیوسته از او می ریخت تا سرانجام درگذشت (علامه امینی، ص ۵۱).

مقاومت یکی از اصول مهم برای انسان ها مخصوصاً مسلمانان است که اساس و بن مایه ی قرآنی دارد، در اصل از مفاهیم محوری در قرآن است. واژه مقاومت از ریشه " قام " به معنای به پا خاستن و نیز ایستادگی است. مقاومت در لغت به معنای ایستادگی در برابر هر گونه عامل اعم از درونی و بیرونی برهم زننده ی تعادل است و در اصطلاح معنای مختلفی را دربرمی گیرد اعم از: صبر، مخالفت کردن، دفاع، جهاد، قتال و معانی دیگری را شامل می شود.

۳- ضرورت و اهمیت تحقیق:

با توجه به اهمیت و جایگاه ادبیات مقاومت در زندگی بشر و روابط جوامع انسانی و نیز اهمیت شناخت دقیق مفهوم پایداری و تحلیل انواع آن از منظر قرآن به عنوان رویکرد ادبی و فرهنگی، این نوشتار بر آن شد تا مقاومت قرآنی را از بیان شاعر اهل بیت (علیهم السلام) کمیت بن زید اسدی بررسی نماید.

۴- پیشینه تحقیق:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

در خصوص شعر مقاومت کمیت، مقالات و پژوهش های متعددی به زیور طبع آراسته شده است. از قبیل:

محمد حسین فؤادیان و مجید محمدی در مقاله ای تحت عنوان (دیدگاه های سیاسی - مذهبی کمیت در هاشمیات و اندیشه نافدان: خرداد ۱۳۹۰) به موضوع پرداخته است. و اندیشه های نافدان قدیم و جدید را در باب این موضوع بررسی نموده است.

صابره سیاوشی در مقاله ای تحت عنوان (تبیین جایگاه سیاسی، اجتماعی و اخلاقی امام علی (علیه السلام) در هاشمیت کمیت بن زید اسدی: بهار و تابستان ۱۳۹۷) به بررسی جایگاه امیرالمومنین علی (علیه السلام) به عنوان جانشین و وصی پیامبر (صلی الله علیه و آله) پرداخته است. و نیز ویژگی های بارز اخلاقی این امام معصوم را مورد تبیین قرار داده است.

اصغر زاهدی تیر و محمد هادی امین ناجی در مقاله ای با عنوان (بررسی مفهوم مقاومت با رویکرد اجتماعی در آیات قرآن: ۱۳۹۸) از طریق یافته ها با تکیه بر مفاهیم و آموزه های قرآنی سعی در واکاوی مفهوم مقاومت داشتند.

مهدی آریان فر و گلناز صابری در مقاله ای با عنوان (آثار و دستاورد های مقاومت از منظر قرآن کریم) به تبیین این آثار پرداخته اند.

سید فضل الله میر قادری و حسین کیانی در مقاله ای با عنوان (بن مایه های ادبیات مقاومت در قرآن: شهریور ۱۳۹۸) که در شماره اول فصل نامه ادبیات دینی در شیراز به چاپ رسانده اند، به بررسی ویژگی ها و پدیده های مقاومت و تبیین مراحل آن پرداخته اند.

مقالات و پژوهش های دیگری از این قبیل نوشته شده و نیز همایش هایی با عنوان مقاومت طی سال های اخیر برگزار شده است.

با توجه به بررسی پیشینه های مرتبط با این پژوهش، تاکنون رویکرد قرآنی مقاومت در سروده های کمیت به صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است، مقاله حاضر درصدد است با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و استخراج مقاومت از اشعار کمیت را بر اساس دیدگاه قرآن مورد کنکاش قرار دهد.

۵- سوالات پژوهش:

- ۱- کمیت بن زید اسدی به عنوان شاعر انقلابی با مسئله مقاومت چگونه مواجهه ای دارد؟
- ۲- شاعر با بهره مندی از قرآن به عنوان منبعی معتبر از کدام مبانی و مولفه های پایداری بیشترین بهره را برده است؟
- ۳- شاعر در سروده های خود از درون مایه ی رشادت و مقام شهدا چه میزان بهره برده است؟

۶- پردازش موضوع:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

قبل از پرداختن به قسمت اصلی موضوع لازم است در خصوص شاعر مختصر توضیحاتی عرضه گردد.

۶-۱- کمیت بن زید اسدی:

ابو مستهل کمیت، فرزند زید بن خنیس بن مخالف شاعر دوره امویان است که به شاعر اهل بیت (علیهم السلام) معروف گشته است. زیرا در اشعارش همواره از اهل بیت دفاع نموده است. بنابراین قصیده هاشمیات این شاعر بسیار مشهور است. چرا که در این قصیده خرد و دانش خود را همراه با زبان رسایش که از دل بیدار و حساسش می جوشید، در دفاع از عدل علی (علیه السلام) و عاشورای حسین (علیه السلام) به کار گرفته است. و از هر قصیده اش، محاکمه ای ساخته که در آن، دشمنان آل علی (علیهم السلام) را تا قیامت رسوا نموده است (عبدل العظیم زاده، ۱۳۸۱: ۱۲۷).

۶-۲- دیدگاه شعراء درباره کمیت:

معاذ در مورد کمیت گفته: «وی شاعرتر از پیشینیان و پسینیان است» (علامه امینی، جلد ۴، ص ۲۶). قول فرزدق به کمیت: به خدا سوگند تو شاعرتر از همه گذشتگان و باز ماندگانی (همان، ص ۲۷).

کمیت ده خصلت بارز داشت که در نوع خودش واقعا نمونه بودند. خطیب بنی اسد، فقیه شیعه، حافظ قرآن کریم، قوی دل، خوش خط، نسب شناس پر جدل و اولین مُناظر تشیع، تیر انداز حرفه ای بنی اسد، سوارکاری چابک و بخشنده ی دیندار بود. (خزانة الادب، جلد ۴، ص ۱۴۴. شرح الشواهد، ص ۱۳).

با جستجو در منابع معتبر این نتیجه حاصل گردید، علاوه بر خصائل فوق، کمیت یک ویژگی منحصر به فرد دیگری هم دارد، این که وی اهل دنیا طلبی نبوده و به خاطر دریافت صلّه و کسب ارزش های دنیوی اهل بیت (علیهم السلام) را مدح نمی کرد و بارها پیش آمده حتی جان خودش را به خاطر خاندان پاک پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به خطر انداخته است.

اباء نفس، بلندی همت، استواری او در اصل مقدس علوی و درستی سخنش به امام سجاد زین العابدین (علیه السلام) است که گفت: من شما را از آن جهت مدح گفته ام، که برایم وسیله ای در پیشگاه پیغمبر خدا باشید. گفتار او به امام محمد باقر (علیه السلام) بدین گونه است: به خدا سوگند کس نداند و آن روز نیاید که من از شما درهم و دیناری بگیرم، تا خدای گرامی و بزرگی هست که مرا کفایت کند.

و قول دیگر او به امام صادق (علیه السلام) است که گفت: به خدا قسم من شما را به اندیشه دنیا داری دوست نمی دارم و اگر خواستار دنیا بودم به نزد کسی می رفتم که آن را به دست داشت اما من برای آخرت به شما مهر می ورزم (علامه امینی، جلد ۴، ص ۳۱).

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

به خاطر سابقه ی خوبی که کمیت در زندگی پر فراز و نشیب خود داشته است، پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فرزندان پاکش برای او بسیار دعا نموده اند. در این خصوص امام زین العابدین (علیه السلام) از درگاه خداوند برای کمیت خوشبختی و سعادت دنیا و آخرت و مرگ همراه با شهادت را طلب نموده است. البته دعای ایشان در حق کمیت مستجاب گشت. به سبب دعای خیر آن امام همام سرنوشت کمیت ختم به خیر شد و جام شهادت را نوشید و زمان خلافت مروان بن حکم به سال ۱۲۶ق در سن شصت سالگی در کوفه به دست ماموران خلیفه به شهادت رسید.

از کمیت اشعار فراوانی بر جای مانده است. ابو الفرج الاصفهانی در اغانی تعداد ابیات کمیت را ۵۲۸۹ بیت می داند (اصفهانی، ۱۴۰۷: ۱۷/۳۷).

معروف ترین قصیده اش با عنوان هاشمیات است که شامل ۸ قصیده و مجموعاً ۵۵۴ بیت است. این قصاید انگیزشی نیرومند در دعوت به جهاد سیاسی - اجتماعی و شعری است، دعوت او از ایمانی بسیار عمیق و شور و عشقی وصف ناپذیر سرچشمه می گیرد (زراقط، ۲۰۰۶: ۲۵۸). به نظر می رسد اشعار کمیت بیش از این ها بوده است اما تعداد اندکی از ابیات قصایدش بر جای مانده است. فراهم آورنده شعر کمیت «اصمعی» و آراینده و افزاینده آن «ابن سکیت» است. (امینی، ۱۳۶۶: ۴/۲۷).

اینک به برخی از جلوه های مقاومت اشعار کمیت که در هاشمیات او نمایان است می پردازیم.

۶-۳- ویژگی های پایداری شعر کمیت:

جلوه های پایداری در اشعار کمیت به وفور یافت می شود، چرا که کمیت از شاعران پایداری دوره کلاسیک به حساب می آید. وی با سرودن قصیده هاشمیات معروفش همواره در صدد مخالفت با دستگاه حکومت ظلم و مستبد آل امیه بود و در مقابل از اهل بیت (علیهم السلام) دفاع می نمود.

۶-۳-۱- دفاع از حق:

بارزترین ویژگی شعر کمیت دفاع از حق و خط ولایت و نیز افشای ظلم ظالمان است. کمیت در دفاع از حق اهل بیت (علیهم السلام) بیش ترین بهره را از قرآن برده است، وی در خصوص خلافت و جانشینی پیامبر در ابیاتی از «هاشمیه ی هشتم» چنین می سراید:

«إِنَّ الرَّسُولَ رَسُولَ اللَّهِ قَالِ لَنَا	إِنَّ الْوَلِيَّ عَلَىٰ غَيْرِ مَا هَجَرَا
فِي مَوْقِفٍ أَوْقَفَ اللَّهُ النَّبِيَّ بِهِ	لَمْ يُعْطِهِ قَبْلَهُ مِنْ خَلْقِهِ بَشَرَا
هُوَ الْإِمَامُ إِمَامُ الْحَقِّ نَعْرِفُهُ	لَا كَالَّذِينَ اسْتَرَلْنَا بِمَا اتَّعَمَرَا»

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

(ابو ریاش، ۱۹۸۶: ۲۰۲)

(به درستی که فرستاده، فرستاده ی خدا، بدون هذیان به ما گفت: همانا ولی و جانشین پس از من علی (علیه السلام) است. در مکانی که خداوند پیامبرش را متوقف ساخت و تا قبل از او به هیچ بشری از بندگانش چنین چیزی را عطا نفرموده بود. تنها او امام و پیشوا است. آن امام و پیشوای بر حقی که می شناسیم. نه همانند آن دو که با توطئه ی خویش ما را لغزاندند).

هو در (هو الامام) از اداة حصر است که شاعر با معرفی نمودن الامام به وسیله ادات حصر، پیشوا و امامت را تنها مختص امام علی (علیه السلام) می داند. این در حالی است که کمیت در جای جای هاشمیت خود نص صریح پیامبر درباره ی امام علی (علیه السلام) را به عنوان خلیفه و جانشین خود به نظم درآورده است.

و در جای دیگری به «غدیر خم» اشاره می کند و چنین می سراید:

«و یوم الدَّوْحِ دَوَّحَ غَدِیرِ حُـمَّ أَبَانَ لَهُ الْوَلَایَةَ لَوْ أَطِیعَا»

(ابو ریاش، ۱۹۷)

(و در روز دوح، دوح غدیر خم ولایت وی را آشکار نمود، ای کاش اطاعت می شد).

این بیت به حدیث مشهور «من کنت مولاه...» در هجدهم ذی الحجه سال دهم هجری اشاره دارد که طی آن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به رسالت خود که در آیه ابلاغ مشخص شده بود، عمل کرد: «یا ایها الرسول بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» (مائده: ۶۷).

کمیت در دفاع از حق و دفاع از جانشینی پیامبر که منصوب است به امام علی (علیه السلام) به گونه ای ثابت قدم بود که قریب به بیست سال آوارگی کشید و این در اشعارش به وضوح نمایان است، به گونه ای که گفته است:

«ألم تَرَنِی مِنْ حَبِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أُرُوحُ وَ أَغْدُوا خَائِفًا أَتْرَقُبُ»

«كَأَنَّ جَانِ مُحَدِّثٍ وَ كَأَنَّمَا بِهِمْ یَتَّقِی مِنْ خَشِیَةِ الْعَارِ أَجْرَبُ»

(همان، ۱۹۸۶: ۷۵)

(آیا نمی بینی به سبب دوستی خاندان محمد (صلی الله علیه و آله) شبانگاهان و بامدادان با ترس و انتظار سفر می کنم. دیگران از ترس و از ننگی گزنده چنان از من می گریزند گویی بدعت گزارم یا بیماری گری دارم).

نخستین کتابی که با فاصله اندکی پس از شهادت کمیت در نقد اشعارش به ویژه هاشمیت، توسط ابو محمد عبد الله بن عیسی معروف به ابن کناسه کوفی (۱۲۳-۲۷۰ق) نوشته شد، (سقات الکمیت من القرآن) نام داشت. کمیت در اشعار خود بعد از قرآن کریم بیشترین تاثیر را از سخنان امام علی (علیه السلام) گرفته است. و از مفاهیم و مضامین خطبه های مولا علی (علیه السلام) تاثیر پذیرفته است.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۶-۳-۲- دعوت به بیداری و جهاد و قیام علیه حاکمان ظالم:

در عصری که بردن نام علی (علیه السلام) جرم محسوب می شود و به هر بهانه ای مریدان علی (علیه السلام) را از دم تیغ می گذرانند، بدون شک هاشمیت که در مدح آل علی (علیهم السلام) است، مصداق بارز جهاد و مبارزه علیه حاکمان جور اموی به حساب می آید.

کمیت در آغاز هاشمیه چهارم مستقیماً از موضوعی سخن می گوید، و آن بر افروختن روح جنبش و قیام بر ضد حکومت اموی است.

«أَلَا هَلْ عَمِ فِي رَأْيِهِ مُتَأَمِّلٌ وَ هَلْ مُدْبِرٌ بَعْدَ الْإِسَاءَةِ مُقْبِلٌ
و هَلْ أُمَّةٌ مُسْتَبِقِظُونَ لِرُشْدِهِمْ فَيَكْشِفُ عَنْهُ النَّعْسَةَ الْمُتْرَمِّلُ»

(ابوریاش، ۱۴۷-۱۴۶)

هل از اداه استفهام است و در این شعر کمیت با استفاده از اسلوب استفهام می خواهد از مردم دعوت به جهاد کند.

شعر کمیت از جهت محتوا و مضمون، آمیخته با سیاست و جدل و احتجاج است و اسلوبش به تقریری گرایش دارد. از عهد بنی امیه به ویژه بنی مروان، تصویری راستین و دقیق به دست می دهد. شعری زنده و پر حرکت است که انسان را به زندگی و قیام فرا می خواند (فاخوری، ص ۳۰۸).

وی در قصاید هاشمیت خود با به کارگیری روش های مختلف و مبتکرانه اعم از احتجاج و جدل دینی برای اقناع مخاطب سعی داشت مردم را از خواب غفلت بیدار سازد و به دفاع از حق غصب شده اهل بیت (علیهم السلام) وادار کند.

۳-۳-۶- دعوت به برپایی عدالت و نوید پیروزی دادن:

در شعر شاعران پیش از کمیت مدح شخصی یا هجو فردی دیده می شود اما کمیت ابتدا نظریه ای را مطرح می کند، با بیان برهان و به شیوه ی مجادله، مخاطب خویش را قانع می سازد تا برای برپایی نظام عادلانه خروج نماید (زراقت، ۲۰۰۶: ۲۴۵). وی با اشاره به مسئله خلافت به عنوان حقی که از صاحب اصلی آن (امام علی علیه السلام) منع می شود، نکته ای را در شعرش می گنجاند و آن آرزوی عدالتی فراگیر است که شرق و غرب عالم را در بر می گیرد، که می توان آن را مربوط به قیام حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه) دانست.

«أَوْ مَلَّ عِدْلًا عَسَى أَنْ أَنَا لَ مَا بَيْنَ شَرْقٍ إِلَى مَغْرِبٍ
رَفَعَتْ لَهُمْ نَاطِرِي خَائِفٍ عَلَى الْحَقِّ يُقَدِّعُ مُسْتَرْهَبٍ»

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

(همان، ۱۹۴)

۶-۳-۴- مرثیه بر شهدای آزادگی:

پیش از عاشورا مرثیه سرایان شیعی مظلومیت های امام علی (علیه السلام) را در شعرشان یاد می کردند و می گریستند و می گریانیدند تا آن جا که در میان عرب ها ضرب المثل شد که می گفتند: «ارْقُ مِنْ دَمْعَةٍ شِيعِيَّةٍ تَبْكِي عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ» (میدانی، ج ۱، ص ۱۷۶؛ نعمان قاضی، ۱۱۹۱ م: ص ۳۷۳). اما کمیت که هم زمان با عاشورا تولد یافته بود، دست به ابتکار مهمی زد. وی در تصویر مظلومیت های آل علی (علیهم السلام) که با عاشورا آشکارتر شده بود، تنها اظهار احساس و اندوه را کافی ندید. در کنار بیان عاطفه، زبان عقل و اندیشه را نیز در اشعارش استخدام کرد و با این اقدام حساب شده، گام بلندی را در تکمیل و تداوم مرثیه سرایی در حوزه فرهنگ شیعی برداشت.

وی در جای جای هاشمیات بر حسین (علیه السلام) نوحه سرایی می کند و با بیان شاعرانه اش اظهار می دارد که غم شهادت او نه فقط انسان ها بلکه سایر موجودات هستی را نیز عزادار نموده است.

تَرَكَبُ الطَّيْرُ كَالْمَجَاسِدِ مِنْهُ
مَعَ هَابٍ مِنَ التُّرَابِ هَيْامٍ
و تَطِيلُ الْمَرَزَّاءَاتِ الْمَقَالِي
تُ عَلَيْهِ الْقُعُودُ بَعْدَ الْقِيَامِ

(ابوریاش، ۳۴-۳۳)

(پرنندگان و گرد و غبار هم در این مصیبت شریک بوده و خود را به لباس های آغشته به خون او رسانده اند. و ضمن عزاداری، به آن خون پاک و مطهر تبرک جسته و خود را به آن آغشته می کنند. و زنان داغ دیده گریه و زاری خویش را بر او طولانی می کنند).

۵-۳-۶- عدم پذیرش ظلم:

دوران اموی، دورانی سرشار از ظلم و خفقان بود که در حق شیعیان علی (علیه السلام) و دوست داران اهل بیت (علیهم السلام) شدت بیشتری داشت. معاویه با آرزوی از بین بردن نام و یاد امیر المؤمنین علی (علیه السلام) به سب حضرت بر منابر، شکتجه و کشتار پیروان آن امام، و همچنین عدم پذیرش شیعیان در محاکم به عنوان شاهد، فرمان داد (مغنیة، ۱۹۹۲: ۷۵). این سیاست، به جزء دوره ی خلافت «عمر بن عبدالعزیز» تا پایان دوران حکومت بنی امیه نیز ادامه داشت و اوج آن شهادت امام حسین (علیه السلام) و یارانش بود.

کمیت از اینکه امور خلافت به دست امویان افتاده بود نگران و نالان بود و چنین می گوید:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

«فَقُلْ لِبَنِي أُمَيَّةَ حَيْثُ حَلُّوا
وَإِنْ خِفْتَ الْمُهَنْدَ وَالْقَطِيعَا
أَلَا أَفَّ لِدَهْرٍ كُنْتَ فِيهِ
هِدَانًا طَائِعًا لَكُمْ مُطِيعَا»

(ابو ریاش، ۱۹۸)

۶-۳-۶- ستایش مقام شهدا:

کمیت در قصیده ای از هاشمیت خود مقام اهل بیت (علیهم السلام) را مورد ستایش قرار داده است، او اهل بیت را بالاتر از تمامی کسانی می داند که شایسته ی ستایش اند.

«أَكَارِمٌ غُرُّ حَسَانُ الْوَجُوهِ
مَطَاعِيمٌ لِلطَّارِقِ الْأَجْنَبِ
نُجُومُ الْأُمُورِ إِذَا إِذْلُمَسَتْ
بِظُلْمَاءِ دَيْجُورِهَا الْأَشْهَبِ»

(همان، ۱۹۰)

(زیرا آن ها هستند که در مسابقه ی نیکوکاری و یکتا پرستی پیشتاز، اهل کرم، صاحبان عقل های برتر، مقاوم در میداین نبرد، بسیار اطعام کننده به بیگانه اند که شبانگاه در نیازمند را می کوبد و سخن آنها سنجیده است و از ناسزا مبرا هستند. وی آن ها را ستارگانی می داند که راه گم کنندگان به دنبال راه راست به نور آنها راه می جوید).

کمیت زمانی به مدح علوی ها پرداخت که بنی امیه سب و لعن علی (علیه السلام) را واجب کرده بودند و هر کسی حب علی (علیه السلام) را در دل داشت تعقیب، زندان و شکنجه می کردند. گاه او را از همه چیز محروم می کردند و حتی به قتل می رساندند. بنابر این، مردم جرأت نداشتند که نام مبارک علی (علیه السلام) را بر زبان بیاورند. سوره غافر با آیه (حم) آغاز می شود. مفسر ابتدا نظرات مختلفی را که پیرامون این آیه گفته شده بیان می کند سپس به این مطلب اشاره می کند که یکی از این نظرات مصداق این بیت کمیت است که در آن منظور از آل حا میم اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نوادگان اوست که در مدح زین العابدین، امام سجاد (علیه السلام) گفته است.

«و نحن و جندلُ باغِ تَرْكُنَا
كِتَابِ جَنْدَلِ شَتِي عَزِينَا»

خداوند در این آیه می فرماید: (عن اليمين وعن الشمال عزين) و مفسر در تفسیر این آیه که آیه ی ۳۷ سوره معارج است بر این است که عَزِين به جمعی اطلاق می شود که به صورت متفرق و پراکنده دور هم جمع شده باشند. (قرطبی، بی تا، جلد ۵، ۸۴).

۷- نتیجه گیری:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

در بررسی اشعار، خصوصاً قصیده هاشمیات کمیت بن زید اسدی این نکته حاصل شد، شاعر بدون این که از اهل بیت (علیهم السلام) توقع دریافت درهم و دیناری داشته باشد، از ایشان دفاع نموده و به مدح آل الله پرداخته است. وی در این راه حتی از جان شیرینش مایه می گذارد. به نظر می رسد کمیت علاوه بر اینکه در دنیا به خوبی زیست، آخرت خود را نیز آباد کرد. چون خلوص و شجاعت او باعث شد همواره مورد لطف و عنایت ائمه اطهار (علیهم السلام) واقع شود. و سعادت مند دنیا و آخرت گردد. شاعر در سروده هایش از مولفه های پایداری همچون: دفاع از حق، دعوت به جهاد و انقلاب علیه حکام جور، آرزوی برپایی نظام عادلانه جهانی، عدم پذیرش ظلم و ستودن منزلت شهدا بهره برده است.

۸- منابع:

۱. قرآن کریم.
۲. ابن عساکر، (۱۴۱۵ق)، تاریخ مدینه دمشق، ج ۱۴، بیروت، ص ۵۹۹.
۳. ابو ریاش القیسی، احمد بن ابراهیم، شرح هاشمیات الکمیت بن زید الاسدی، تحقیق داود سلوم و نوری حمودی - القیسی، مکتبه النهضه العربیه، بیروت، بی تا.
۴. اصفهانی، ابوالفرج، (۵۱۴۰۷ه)، الأغانی، تصحیح: عبدالحمید مهنا و سمیر جابر، بیروت: دار الفکر، الطبعة الأولى.
۵. امینی، عبدالحسین (علّامه امینی)، الغدیر، مترجم محمد تقی واحدی، ناشر بنیاد بعثت، ج ۴، ص ۵۱.
۶. (۱۳۶۶) «الغدیر»، مترجم: دکتر علی شیخ الاسلامی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ص ۴/۲۷.
۷. ترابی، ضیاء الدین، (۱۳۸۹)، شکوه شقایق، تهران، سماء قلم، ص ۷.
۸. الجندی، تهامه، (۱۴۲۴ق)؛ بغدادی، عبدالقادر، خزانه الادب و لب لباب لسان العرب، (۱۴۱۸م)، تحقیق و شرح عبدالسلام محمد هارون، ناشر: مکتبه الخانجی، قاهره، چاپ ۴، جلد ۱، ص ۱۴۴.
۹. زراقط، عبدالمجید، (۲۰۰۶)، مقاله «هاشمیات الکمیت بن زید الاسدی: الحافز الحق للثورتین السیاسیه - الإجتماعیه و الأدبیه»، مجله المنهاج، العدد الثانی، ص ۲۵۶/۲۴۵.
۱۰. عبد العظیم زاده، محمد، (۱۳۸۱ش)، مقاله ی هاشمیات، مجله ی آینه ی پژوهش، شماره ۷۸-۷۷.
۱۱. فاخوری، حنا، تاریخ الادب العربی، ص ۳۰۸.
۱۲. قرطبی، ابو عبدالله (بی تا)، «الجامع لأحكام القرآن»؛ به تصحیح هشام سامی البخاری، بیروت: دار احیاء التراث العربی. جلد ۵، ص ۸۲.
۱۳. مغنیه، محمد جواد، (۱۹۹۲م)، الشیعه و الحاکمون، الطبعة السابعة، بیروت، دار الجواد.
۱۴. میدانی، مجمع الامثال، ج ۱، ص ۱۷۶؛ نعمان قاضی، (۱۱۱۹م)، الفرق الاسلامیه فی الشعر الاموی، قاهره، ص ۳۷۳.